

Олег БОЛЮК

ОСНОВИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ДЕРЕВ'ЯНОГО ОБЛАШТУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕР'ЄРУ ЦЕРКОВ

Розглянуто критерії систематизації дерев'яного облаштування церковного інтер'єру. Подано типологію архітектурних елементів храму, які оздоблені профілюванням та різьбою.

Ключові слова: архітектура, церква, інтер'єр, облаштування, дерево, мистецтво, декор.

© О. БОЛЮК, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (100), 2011

Символіко-догматичне значення християнського храму виражає ідея єднання Спасителя зі своєю Церквою через Пресвяту Євхаристію. Навколо цієї величної думки християнської теології історично сформувалась система богослужбових та церковних предметів, зокрема дерев'яних, що узагальнено можна означити облаштуванням. Синонімічні дефініції цієї сукупності предметів й конструкцій у науковій літературі відомі ще як обладнання, обстава.

Протягом півторастолітнього періоду наукового зацікавлення українськими церквами ступінь їх дослідження залишається не цілком задовільним, відтак воно не втратило своєї актуальності. Зі значного переліку спеціалізованих праць простежується спрямування вченими уваги переважно на народне церковне будівництво або іконопис, і лише спорадично — на облаштування інтер'єру, насамперед стаціонарних дерев'яних конструкцій. Тому окремим завданням статті є спроба систематизувати корпус (й не завжди ансамбль) стаціонарного архітектурного облаштування на основі досліджень інтер'єрів українських дерев'яних церков західних областей України.

Питанням типології обладнання храму вже займалися зарубіжні та вітчизняні вчені. Однак на основі вивчених автором літературних джерел, присвячених цій проблематиці, можна резюмувати, що іншомовні праці стосуються переважно святинь римо-католицького обряду, які мають децю відмінну організацію інтер'єру, аніж простір церков східного віровизнання. Також проводилась типологія церковної атрибутики без поділу за матеріалом чи в іншому, відмінному від дерева, матеріалі, тобто узагальнено, або, наприклад, ґрунтовно класифікувалась лише церковна агіопластика [10]. Так, серед видань про типологію християнського сакрального облаштування на особливу увагу заслуговує монографія італійських учених Бенедетти Монтевеччі та Сандри Васко Роччі [23]. У ній автори упорядкували термінологічний словник предметів, які застосовують у латинському богослужбовому обряді, однак багато з них наведені у виданні як приклади, властиві також православному віросповіданню, що дає змогу послуговуватись цим словником для систематизації облаштування українських церков, особливо в західних регіонах країни, де мистецтво Східної й Західної Церкви активно взаємно запозичувалось. Принагідно зазначимо, що італійські вчені періодично покликаються на праці одного із перших дослідників церковного облаштування — Жоржа де

Л. 1. Арка-виріз (просвіт) з боку нави у вигляді профільованих отворів-вікон недіючої церкви с. Ростока Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото О. Болюка, 28 серпня 2009 р. Експедиція відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України. Публікується вперше

Флері [24]. У французького автора на підставі чисельних археологічних фактів проаналізовано хронологічну послідовність виникнення та утвердження системи облаштування храму.

Важливими науковими орієнтирами у висвітленні питання типології дерев'яного церковного облаштування стали праці відомих вчених М. Драгана [11], Я. Константиновича [14], С. Таранушенка [20], Б. Ковачовичової-Пушкарської та І. Пушкаря [13], М. Моздира [15], М. Станкевича [18] та інших постатей.

З дисертаційних та монографічних праць останнього десятиліття, у яких означена типологія обстави, варто відзначити роботи А. Клімашевського [12], Р. Одрехівського [16], однак кожна з них потребує певних уточнень. Дослідники у своїх пошуках також обмежились територіально. Так, А. Клімашевський вивчав церковну обставу Західного Поділля та Покуття, Р. Одрехівський — децю ширше, — Східну Галичину.

У дисертації автора статті стисло розглянуто стаціонарні частини облаштування церкви, а саме арки-вирізи та хори, які належать до нерухомих конструкцій інтер'єру [9]. У роботі брались до уваги в основному церкви з території Українських Карпат.

Пропонована типологія богослужбових та церковних предметів значною мірою матеріалу базується на обмірах, замальовках, кресленнях й світлинах оздоблених деталей пам'яток, виконаних під час комплексних мистецтвознавчих експедиційних

досліджень 1995—2010 рр. Також враховано матеріали індивідуальних досліджень автора дерев'яних сакральних об'єктів Бродівського, Дрогобицького, Сколівського, Старосамбірського, Стрийського, Турківського р-нів Львівської обл. (1994—1999 рр.), опрацьовані методом інвентаризації (опису) і технічної документації (креслення з вимірами, світлини). Церковні раритети й сучасні вироби, виявлені та зафіксовані у часі комплексних мистецтвознавчих експедицій на Закарпаття, Галицьку Бойківщину, Підгір'я, Покуття, Опілля, Північні Буковину й Бессарабію, Буковинську Гуцульщину, Рівненське Полісся, досі не представлені або тільки фрагментарно подані дослідниками як вартісні твори церковного мистецтва.

У теоретичному аспекті із типологією творів тісно пов'язані структурно-функціональний принцип, художній аналіз, а також історико-компаративний метод, який уможливив з'ясування генезису, еволюції та трансформації системи обладнання церков західних територій України.

Дерев'яне богослужбове та церковне обладнання належить до значної ділянки морфологічної структури декоративного мистецтва, й найбільше проявилось у декоративно-прикладному мистецтві, оскільки поєднує утилітарність та естетичні ознаки. Інколи окреме облаштування в церковному інтер'єрі проявляється як твір монументально-декоративного мистецтва. Наприклад, профільовані арки-вирізи (просвіти) нагадують архівольти з архітектурними профілями, відтак за сприйняттям близькі до ліпнини фасадних площин.

Із технологічними прийомами оформлювального мистецтва споріднені архітектурно-оздоблювальні елементи в інтер'єрі церкви, які імітують класичні пілястри, капітелі ордеру, однак насправді є плоскими деталями, кріпленими до стіни.

У храмі трапляються також дерев'яні конструкції, які за змістом є своєрідними об'єктами поклоніння, вшанувань молитвами, що встановлюють перед іконостасом біля тетраподу у певні християнські свята, а в інші дні стоять вздовж стін трансепта чи нави. До таких виробів варто віднести площинно-силуетні зображення сцен «Воскресіння», «Розп'яття з Пристоячими», деякі різновиди вертепів («шопок»), які поширились за останнє століття. Так, вирізане по контуру силуету площинне Розп'яття та

інші постаті біля нього розписують з лицьового боку, а основу трапецієвидної форми намагаються оформити у вигляді рельєфного каменистого підвищення. До такої «голгофи» інколи кріплять різьблені з дерева череп Адама, зняряддя Христових тортур. Загалом такі конструкції за формою, способом виготовлення та подачею наближені до виробів театрального-декораційного мистецтва.

У систематизації усіх виробів художнього деревообробництва, запропонованій професором М. Станкевичем, до родових відмін — архітектурного оздоблення, сакральних й обрядових дрібних предметів та меблів, — тією чи іншою мірою сто-сується церковне облаштування. Втім, основний відсоток дерев'яного церковного обладнання належить ужитковому мистецтву, а саме частині його виду — художньому деревообробництву, і становить, згідно з твердженням М. Станкевича, «важливий рід художнього деревообробництва із широким розгалуженням типологічних груп, підгруп і типів» [18]. Культові та обрядові предмети означено як рід, до якого належать типологічні групи — різьблені ікони, патериці, підгрупи різних хрестів, свічники, аналої, вносні ікони, скарбнички і церковні скрині, дарохранильниці, лави, пристінні вітварі, казальниці [18, с. 231—322].

Повноцінне вивчення системи дерев'яних сакральних, обрядових й ужиткових предметів храму слід розглядати відповідно до розташування конструкцій у певній частині (зоні) інтер'єру церкви, що обумовлено літургійною чинопоследовністю та богослужбовими потребами. Так, зокрема, Простір літургії Євхаристії збігається з абрисами святилища і поширюється на передіконостасну солею, на яку виходять із пресвітеріума священнослужитель зі святими Дарами на Малому й Великому Вході та диякон із свічкою. Відповідно до означеного поля церковного обладнання належать: головний престол (з ківорієм), дарохранильний кивот, проскомидійник, горне сідалище, запрестольна (храмова) ікона, напрестольний хрест, благословенний (цілувальний, ручний) хрест, рипіда (флабелум), тобто предмети, що максимально задіяні у час цієї частини богослужби.

Важливими критеріями типології також є практичне використання кожної конструкції церковного обладнання. Залежно від призначення, наприклад,

Ил. 2. Арка-виріз (просвіт) з парапетами та стовпцями-свічниками вигляд (з боку притвору) церкви с. Гукливій Воловецького р-ну Закарпатської обл. Фото О. Болюка, 19 серпня 2009 р. Експедиція відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України. Публікується вперше

предмета-основи для Проскомидії, проскомидійником може бути спеціально монтована конструкція (інколи двоярусна чи з іконою-ретабулумом) із доповненням християнської символіки на її площинах. В багатьох церквах проскомидійником є звичайний стіл, комод чи тумба, які виготовлялись не навмисне для обладнання святилища, а як предмети житла, й потрапили у церковний інтер'єр вже згодом. Подібно до цього серед церковного обладнання можна зустріти перенесені з житлових приміщень фотелі, крісла, стільці чи ослони, які призначені тепер для горного сідалища або сопрестолій.

Наступною важливою ознакою церковного твору для визначення його типу є архітектоніка. Так, вже взятий за приклад проскомидійник може бути у вигляді ніші, закритої фігурно-профільованими та різьбленими дверцятами, підвісної чи наземної шафки, із розписаними площинами фасаду, навіть з біблійними сюжетами, зображеннями святих.

Варто зазначити, що на території дослідження впродовж кількох століть Українська Церква зазнавала і дотепер спорадично відчуває вплив інших християнських інституцій, що пов'язано з релігійними переконаннями й, навіть, політичною ідеологією. Особливо показовими є тривалі інспірації Римо-Католицького костелу, Московської Православної Церкви, й періодично — Словацької Православної, Угорської Католицької, Румунської Православної Церков. Такий факт є важливим для

об'єктивного визначення рівня їхньої експансії, зокрема в архітектурі та облаштуванні вітчизняних святинь. Тому в діючому храмі можна натрапити на окремі конструкції та предмети, властиві іншому християнському обрядові, однак, пристосованому або використовуваному не за призначенням сучасними релігійними громадами. Відтак потрібно пам'ятати, що на формування інтер'єру церкви безпосередньо впливали конфесійна приналежність й утвердження певних канонів та приписів впродовж розвитку християнства.

Іншим чинником, від якого залежить обладнання простору храму, є габарити самої будівлі. Розміри приміщень церкви, особливо наві, де мала молитись громада, залежали, окрім фізичних можливостей використовуваного матеріалу, конструктивних прийомів зведення будівлі, естетичних засад її сприйняття, від кількості парафіян. Завдяки величині цієї частини церкви, пропорційно визначались площі святилища й притвору, висота перекриття та інші особливості будівлі. Обов'язково враховували вже визначені параметри престола, отворів вітварної перегородки та іншого обладнання. Усе це впливало на композиційно-просторове облаштування святині, особливо іконостаса, бокових вітварів, хорів.

Рівень художнього оформлення святині значною мірою залежав від можливості громади замовити кращих теслярів, сницарів, іконописців. Через слабку спроможність оплати за роботу фаховим майстрам парафіяни часто задовольнялись виробами непрофесійних митців. Тому інтер'єри храмів переважно диспонують обладнанням, різним за ступенем художньої цінності. Прикметно, що на формування інтер'єру церкви суттєво впливав і впливає фактор відчуття естетики оформлення приміщень — основних та допоміжних. Традиційно внутрішній простір української християнської будівлі становить, як відомо, пресвітерія (абсида, вітвар, святилище) [2, 2 Хр.:7; 17, с. 24, 52—53], нава й притвор. Додатковими приміщеннями часто є захристія (захристіє) та ганок (зовнішній притвор), й над бабинцем, як верхній ярус, — хори чи емпора, дзвіниця [21, с. 154—156, 174].

Розташування багатьох предметів обстави — високохудожніх чи звичайних столярних виробів, особливо у допоміжних приміщеннях храму, є по-

ширеним явищем. Це пов'язано значною мірою з браком площі для зберігання невживаних речей. Також мало використовувані предмети різної якості нагромадились в інтер'єрі церкви як офіра жертводавців, оскільки їх зберігають тривалий час. Окремі з таких предметів стають навіть певними родинними реліквіями, за якими доглядають молодші покоління жертводавців, незалежно від художньої цінності виробу.

Окремі твори художнього деревообробництва у храмі, починаючи від стаціонарних конструкцій до невеличких виробів, можна при потребі трансформувати, тобто змінювати конфігурацію абрису, або, у випадку негабаритних предметів, транспортувати без зміни їх форми. Відтак виготовлене з дерева церковне обладнання, яке береться до уваги у систематизації його типів, поділяється за ознаками його можливості переміщення (мобільності), обумовленого як богослужбовими потребами, так і випадковими (практичними) на нерухомі (стаціонарні), рухомо-нерухомі (частково рухомі, напіврухомі) та рухомі (мобільні) або з іншою назвою — церковні меблі.

До нерухомих (стаціонарних) конструкцій належать архітектурні елементи інтер'єра, практично усе габаритне обладнання святилища, наві та притвору, більшість освітлювальних приладів та типологічних груп релікваріїв. До групи рухомо-нерухомих (напіврухомих) конструкцій належать вироби, які мають окремі частини, що рухаються при потребі, чи окремі предмети, котрі переміщують в особливих випадках — під час процесій або без демонтажу у період необхідності проведення ремонтних робіт, певних реконструкцій будівлі та інших оновлень. Їх становлять насамперед запрестольний вітвар, коли є змінними його основні ікони під час певних свят; рипіди (флабелуми); тетрапод. Завдяки рухомості Царських й дияконських Врат іконостас належить цій групі облаштування. Рухому групу дерев'яних предметів облаштування становлять (окрім усіх столярних виробів — меблів) ручні хрести, переносні аналої, офірна скринька, ставники (поставці), які переміщують не тільки у відповідних моментах богослужіння.

Отже, елементи системи художнього дерев'яного обладнання інтер'єру церкви у її типології диференціюються, окрім специфіки розміщення, також за ін-

шим важливим критерієм — можливістю переміщення (мобільності) чи відзначаються трансформацією деталей, або цілковитою стаціонарністю.

Остання ознака стосується насамперед конструкцій будівлі, які виразно акцентують особливість інтер'єру. До типології залучені архітектурні деталі, за умови наявності на них, принаймні, найпоширенішого виду дерев'яного оздоблення — плоского профілювання. Воно найвиразніше проявилось у **арках-вирізах** (переходах) між нефом та притвором, що нагадує арку мурованого храмобудівництва ще з періоду античності. Конфігурації отворів мають досить широку варіативність, хоча стіни таких переходів між притвором та святилищем є несучою конструкцією покриття будівлі і, в окремих випадках, ще й підкупольного барабана. Варто зазначити, що в українському мурованому храмобудівництві у переходах між притвором та навою не виявлено значного розмаїття конфігурацій, що свідчить про самостійний розвиток такого виду оздоблення у дерев'яних церквах. Теслі, прикрашаючи випусти стін ззовні, не оминали також оздобити й арку притвору, оскільки деревина уможлиблювала експериментувати із складним профілюванням переходів.

У дерев'яному храмобудівництві відомі *сегментна* (фрагмент кола), *арочна*, *лінійно-зубчаста*, *ступінчасто-зубчаста*, *лінійно-хвиляста*, *ступінчасто-хвиляста* форми вирізів (як варіант — хвиляста із осьовим завершенням дармовиса над переходом), а також в окремих церквах Закарпаття — у формі *віконних отворів* по боках порталу нави (Див. Іл. 1.). Розвиток форм вирізів між бабинцем та навою походить, очевидно, від віконних та дверних отворів житлових будівель, тому останній тип арок архайчний. У найстаріших існуючих церквах камерність будівель розділяє у нижній частині біля підлоги огорожа-парапет із входом-порталом й вигадливими вирізами з боків та вгорі [1, с. 17]¹.

¹ Сегментний виріз надпоріжника із вікоподібними отворами луковидного завершення, що нагадують готичну форму «ослиного хребта», є у церкві Введення с. Розтока; сегментного завершення — у церкві с. Нересниця (з випуклими елементами); арочного — в храмі с. Данилове. Вікоподібні отвори прямокутної форми виявлено у переходах закарпатських церков XV—XVII ст. с. Колодне, Середнє Водяне, Олександрівка, Діброва, Крайниково. В останній церкві перехід формує трапецієвидний портал, прикрашений різьбленням.

Іл. 3. Рельєфне зображення херувима на парусах нави церкви Архистратига Михаїла, 1903 р. (архітект. Василь Нагірний, Олексій Марків з Ценеви — майстер) с. Ясениця Замкова Старосамбірського р-ну Львівської обл. Фото О. Болюка, 15 серпня 2005 р. Експедиція відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України. Публікується вперше

Межі притвору й нави інколи визначають, окрім фігурного завершення отвору, **парапети**, складені з брусів, що становить вже комбінований тип арок (*арка з парапетом*). Іншим варіантом її оздоблення, відповідно типом у систематизації обладнання, є точені або, навіть, тесані *стовпці* з виїмками *для свічок* (Гукливе), чи високі *стовпці-опори* (Пилипець, Ізки, Репинне), тому вирізняємо *арки зі стовпцями* (Іл. 2.). Елементи профілювання колонок окремих церков повторюють форми стовпців галерей екстер'єру. Оздоблення переходів стовпцями (*колонами*) круглого січення трапляється у церквах «хатнього» (безверхого) типу.

Іконостасна арка, у випадку відносно невисокої вівтарної перегородки, візуально сполучає простори під перекриттям нави та святилища і уможливує оглядати розписи склепінь у вівтарі. Її вирізували переважно у вигляді *трикутника*, *трапеції* чи *окружності (сегмента)* [22, с. 33—34].

Подібно до надіконостасної арки (окрім трикутної конфігурації) вирізують в аналогічних абрисах отвори трансепта — бокових нефів тоді, коли будівлю розширюють чи відразу зводять з просторими

Іл. 4. Відмежування балюстрадою солей від нави у церкві Миколая Чудотворця 1945 р. с. Бистричі Березнівського р-ну Рівненської обл. Фото О. Болюка, 31 травня 2010 р. Експедиція відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України. Публікується вперше

приміщеннями. Також трапляються профільовані вирізи входів у ризницю, паламарню.

У дерев'яних церквах XVII — першої пол. XIX ст., що донині діють без капітальних ремонтів, збереглися оздоблені виїмчастим різьбленням **бруси** — кріплені навхрест стяжки у підкупольному просторі апсиди або й хорів для зміцнення конструкції цих частин будівлі² [8]. В останньому випадку, окрім орнаментальних різьблених смуг чи розет, інколи компоновані написи про майстрів-теслів, дату побудови або, навіть, ктитора, що аналогічно інформації на надпоріжнику порталу притвора³ [7].

Рідкісним є розміщення профілювання й різьблення на склепіннях нави, — **платвах**, карнизах, які обрамлюють коробове склепіння, або на **парусах** (*вітрилах*, «пендативах») підкупольного простору⁴ [5; 6]. Взагалі унікальним як для розташування тут, на парусах, є рівнокінцевий хрест контурно-виїмчастої різьби церкви св. влчч. Дмитрія 1757 р. с. Луковиця Глибоцького р-ну Чернівецької обл. [4, с. 164, 168]. Композиційно він опирається на сим-

волічне зображення церковної бані, в оточенні ледь помітних літер «НК».

Загалом паруси використовували для площинних зображень на них євангелістів, біблійних сюжетів, орнаментів тощо й не оздоблювали різьбленням. Виняток становить Михайлівський храм 1903 р. с. Ясениця Замкова Старосамбірського р-ну, паруси якого прикрашають після ремонтних робіт поч. XXI ст. накладні рельєфно різьблені смуги у вигляді стилізованого рослинного орнаменту та волют, а також рельєфне зображення херувимів, що свідчить про пошук нових художніх рішень церковного інтер'єру⁵ [7; 8] (Іл. 3.).

У церквах XVII — першої пол. XIX ст. **портали** зсередини профілювали не часто, а полотнищем дверей були кілька масивних дощок, кріплених кованими петлями. З другої пол. XIX ст. набувають поширення набірні *рамочно-фільончасті (тафельні) двері* із накладними елементами на фільонках (тафлях) або модулем є дошка із пазами, укладена в раму переважно «у ялинку» та кріплена металевими заклепами-капсями. Двері обох різновидів є глухими, тобто не мають отворів-просвітів. У міських церквах, а згодом, від останніх десятиліть XX ст., й у сільських, побутують *двері із шибамми*, у випадку добудови екзонартексу (зовнішнього притвору, ганку) вони є зовнішніми або внутрішніми — тамбурними, для збереження тепла у приміщенні.

Лиштви віконних отворів у середині приміщення українських церков оздоблювали порівняно з арками-переходами не так часто. Конфігурація *віконних отворів* переважно була *прямокутною*, із *арковим* завершенням, *круглою* (в апсиді та інколи на верхніх ярусах, зокрема на хорах). Іншими силуетами віконних отворів могли бути *латинський хрест* або *хрест із скісними променями* (поєднання грецького й андріївського хрестів). Трапляються лиштви вікон, які профільовані вгорі у вигляді *виступів*, що в міру збагачує художнє рішення площин стін.

В українських церквах розташування **хорів** над бабинцем чи навою є явищем відносно пізнім, яке виникло у результаті переміщення церковного хору з крилосів (кларосів, кліросів) — місця його перебування з боків іконостаса на балкони. Конструк-

⁵ Церква Собору арх. Михаїла 1903 р. с. Ясениця Замкова Старосамбірського р-ну Львівської обл.

² Балка-стяжка з профілюванням на хорах церкви Собору Богородиці 1904 р. (1803) с. Слохиня Старосамбірського р-ну Львівської обл.

³ Наприклад, бруси апсиди церкви арх. Михаїла 1798 р. с. Соснівка (Нанчілка Мала Старосамбірського р-ну Львівської обл.).

⁴ Різьба на парусах нави церкви Різдва Пр. Богородиці 1900 р. с. Підтемене Пустомитівського р-ну Львівської обл. Профільований карниз церкви арх. Михаїла 1802—1803 рр. с. Гончарів Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.

тивні частини хорів можна варіювати відносно їх габаритів та просторового розташування. Тому, стосовно їх розміщення, відомі **хори-балкони над навою й бабинцем**. В останньому випадку у храмах переважно Бойківщини, Підгір'я будували на бабинцем емпору — каплицю чи невелику ще одну церкву («теплу церкву»), згодом замінену на хори⁶ [3, с. 176; 25, с. 204]. Потрібно зазначити, що у церквах ХХ ст. інколи розміщені хори по периметру бабинця (південь—захід—північ), або є невеликі галереї навколо центрального купола. Отже, розрізняють *хори нави* й *хори притвору (бабинця)*, причому останній може мати посередині *виступ-балкон* для диригента церковного хору. Підлогу та їх парапет тримають балки, які кріпляться на кронштейнах, колонах, або на кронштейнах і колонах. В окремих випадках хори нави обмежує стіна горища бабинця чи дзвіниці над притвором із вишукано профільованим отвором, чи з фігурними застрілами («щокми») одвірка. Парапети хорів у вигляді балконів або шалують вертикально дошками, які інколи мають фігурні вирізи, або їх утворює балюстрада із точених баясин [19, с. 347].

У багатьох православних церквах, особливо Московського патріархату, бокові нави, а подекуди і передіконостасне підвищення обмежені балюстрадою чи парапетом з профільованими дошками, — **огорожками кліросів і солей**, що візуально відокремлюють їх від середохрестя нави (Іл. 4.). Такі обмежувачі в інтер'єрі храму ускладнюють сприйняття його основного обладнання. Вони нагадують подібні огорожі між притвором та навою, проте останні не перешкоджають сприйняттю головного акценту «корабля вірних» — іконостаса. У випадку, коли сучасною церквою є колишня римо-католицька святиня, пресвітеріум від нефа відокремлюють *канцеллі*, що конструктивно ідентичні огорожі солей.

Отже, на підставі польових досліджень та теоретичних студій церков з'ясовано, що дерев'яне обладнання українських храмів значною мірою відноситься до декоративного мистецтва й проявилось у декоративно-ужитковому, рідше — в монументально-декоративному, оформлювальному та в окремих випадках наближене

до театрального-декораційного. Важливо зазначити, що до художньої системи церковного облаштування належать лише ті дерев'яні твори, які мають високі естетичні ознаки. Столярні вироби без, принаймні, виразних пластичних форм не розглядаються, хоч і наповнюють інтер'єр храмів достатньо часто.

Основні критерії такої систематизації загалом базуються на використанні (ужитковості) та архітектоніці (естетичних якостях) конструкцій. Водночас власне завдяки утилітарності церковне облаштування різниться від столярних виробів житлових чи громадських (мирських) закладів. Також дерев'яне обладнання поділяється у храмі на простори (зони) залежно від їх призначення, що обумовлене літургією та іншими богослужбами. Локалізація предметів у певному просторі (умовному полі) визначається так само завдяки стаціонарності чи можливості переміщення конструкцій.

Систему стаціонарних площинно-просторових елементів інтер'єру церкви становлять дерев'яні конструкції будівлі — вирізи у стіні притвору, над іконостасом, трансепті; у частинах склепінь — паруси та бруси; дверні портали й віконні обрамлення; усі елементи хорів та огорожі частин приміщень. Вони визначаються сталістю тектоніки у порівнянні з новаціями конструкцій літургійно-богослужбового простору, релігійно-обрядових треб чи церковно-господарських предметів. Варіативність нерухомих елементів інтер'єру проявляється лише у їх силуетно-профільованих та орнаментально-різьблених формах. Нерухомі оздоблені архітектурні елементи інтер'єра церкви є найбільш габаритним облаштуванням, які стають своєрідним тлом для дрібніших дерев'яних художніх виробів.

⁶ Церква 1609 р. с. Войнилів Калушського р-ну Івано-Франківської обл. мала на емпорі каплицю, переобладнану згодом на господарське приміщення, з якого через профільований отвір можна потрапити на хори над навою.

1. Архів Інституту народознавства Національної академії наук України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 411: Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Закарпаття (Воловецький, Міжгірський, Рахівський, Тячівський, Хустський райони Закарпатської області) у 1995 році (16—22 серпня): народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва : [рукопис] / Архів відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України. — Львів.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад І. Хоменка. — 1988. — 960 + 296 с.

3. Бойківщина: історико-етнографічне дослідження / ред. колегія Ю.Г. Гошко (відпов. ред.), П.М. Жолтовський, Р.В. Чугай, Р.Ф. Кирчів, М.І. Моздир. — К. : Наукова думка, 1983. — 304 с.
4. Болук Олег. Дерев'яні буковинські церкви та дзвіниці: аналіз архітектурного оздоблення (за матеріалами експедиції) / Олег Болук // Народознавчі зошити. — 1998. — Ч. 2. — С. 162—168.
5. Болук О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Покуття (Тисменицький, Тлумацький райони Івано-Франківської області) у 2001 році (3—11 липня): народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва : [рукопис] // Архів відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України. — Львів.
6. Болук О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-західне Опілля (Пустомитівський, Миколаївський, Городецький, Кам'яно-Буський, Буський, Золочівський райони Львівської області) у 2002 році (21—23 серпня, 5—6 вересня): народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва : [рукопис] / Архів відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України. — Львів.
7. Болук О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на центральну Бойківщину (Самбірський, Старосамбірський, Турківський райони Львівської області, Беликоберезнівський, Перечинський райони Закарпатської обл.) у 2005 році (11—20 серпня): народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва : [рукопис] / Архів відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України. — Львів.
8. Болук О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Бойківщину й Підгір'я (Самбірський та Старосамбірський райони Львівської області) у 2006 році (25 серпня — 5 вересня): народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва : [рукопис] / Архів відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України. — Львів.
9. Болук О. Профілювання та різьблення у художній системі оздоблення дерев'яної церковної архітектури Українських Карпат XVII — першої третини XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Болук Олег Миколайович ; Львів. націон. академія мистецтв. — Львів, 2000. — 18 с.
10. Боньковська С. Художні особливості священного посуду другої пол. XIV — поч. XVIII ст. Формування основних типів, тектоніка, декор / С. Боньковська // Народознавчі зошити. — 2000. — № 3. — С. 487—507.
11. Драган М. Українська декоративна різьба XVI—XVIII ст. / Михайло Драган. — К. : Наук. думка, 1970. — 159 с.
12. Клімашевський А.В. Облаштування інтер'єру дерев'яних церков Західного Поділля та Покуття XVIII — поч. XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Клімашевський Андрій Володимирович ; Львів. націон. академія мистецтв. — Львів, 2001. — 18 с.
13. Ковачовичова-Пушкарьова Б. Дерев'яні церкви Східного Обряду на Словаччині / Бланка Ковачовичова-Пушкарьова, Імріх Пушкар. — Братислава : Педагогічне товариство, відділ української літератури в Пряшеві, 1971 // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — 1972. — № 5—6. — 518 с.
14. Константинович Я.Б. Іконостас: Студії і дослідження : у 2 т. / Ярослав Б. Константинович. — Т. 1. — Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1939 / Konstantynowicz J.B. Ikonostasis. Studien und Forschungen. — Lemberg, 1939. — Bd. 1. / [переклад М.Д. Дутки і Р.М. : Рукопис].
15. Моздир М. Експедиція на Закарпаття 1995 року / Микола Моздир // Народознавчі зошити. — 1998. — № 1. — С. 38—49.
16. Одрехівський Р. Сакральна різьба по дереву в Галичині XIX — першої половини XX століть. Історія та художні особливості [Текст] : [монографія] / Роман Одрехівський. — Львів : [Афіша], 2006. — 287 с.
17. Словник українського сакрального мистецтва / [ред. М. Станкевич]. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. — 287 с.
18. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI—XX ст. / Михайло Станкевич. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. — 479 с.
19. Станкевич М. Художнє деревообробництво // Лемківщина : у 2-х т. — Т. 2 : Духовна культура. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. — С. 339—350.
20. Таранушенко С. Український іконостас / Стефан Таранушенко // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. — Т. ССXXVII. Праці секції мистецтвознавства. — Львів : Атлас, 1991. — С. 141—170.
21. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований словник-довідник / Ярослав Тарас. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. — 584 с.
22. Юрченко П.Г. Дерев'яна архітектура / Петро Григорович Юрченко // Історія українського мистецтва : в 6-ти т. — Т. 3. — К. : Жовтень, 1968. — С. 21—67.
23. Montevercchi B., Vasco Rocca S. — Suppellettile ecclesiastica : Dizionari terminologici / Benedetta Montevercchi, Sandra Vasco Rocca. — Centro Di, 1988. — 493 р.

24. *Rohault de Fleury Georges. Saints de la Messe / Georges Rohault de Fleury. — Vol. III. Leurs Monuments. — Paris, 1895. — 229 p.*
25. *Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem Komisji w r. 1904 w celu badania sztuki ludowej przez zmarłego Kazimierza i Tadeusza Mokłowskich / Sprawozdania Komisji do badania Historii sztuki w Polsce. — T. VIII, zeszyt I i II. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1907. — S. 200—228.*

Oleh Bolyuk

ON PRINCIPLES IN SYSTEMATIZATION
OF WOODEN EQUIPMENT
AND ARCHITECTURAL ELEMENTS
OF CHURCH INTERIORS

In the article have been considered some criteria used at systematization of wooden constructions of the church interiors. An

attempt has been made to elaborate a kind of typology for temple architectural elements decorated with profiling and carvings.

Keywords: architecture, church, interior arrangement, wood, art, decor.

Олег Болюк

ОСНОВЫ СИСТЕМАТИЗАЦИИ
ДЕРЕВЯННОГО ОБОРУДОВАНИЯ
И АРХИТЕКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ
ИНТЕРЬЕРА ЦЕРКВЕЙ

Рассмотрены критерии систематизации деревянного оборудования церковного интерьера. Представлена типология архитектурных элементов храма, украшенных профилированием и резьбой.

Ключевые слова: архитектура, церковь, интерьер, оборудование, дерево, искусство, декор.